

ŞEFAAT İNANCININ NAKLÎ VE AKLÎ AÇIDAN İMKÂNI

Yener ÖZTÜRK (*)

Özet

Bu makalede, kalam ekolleri arasında tartışılan şefaât konusu işlenmektedir. Konuyla ilgili ayetler bir tasnife tabi tutularak yeniden yorumlanmaya çalışılmaktadır. Mevzuyla alakalı hadislerin de ele alındığı bu çalışmada, ayrıca şefaatin aklen imkanı ve bu inancın mümin insanın hayatındaki muhtemel yansımaları üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şefaât, şefaât yetkisi, günah, af

Possibility of Intercession Belief in Terms of Revelation and Rational Analysis

Abstract

This study deals with the issue of intercession (shafaah) discussed among kalamic schools. The verses related to this issue are classified, and interpreted anew. The study also includes the hadithes on this subject, and examines rational possibility of intercession, and possible effects of this belief on the life of believers.

Key Words: Intercession, Intercession authority, Sin, Mercy.

*) Yrd. Doç. Dr., D.Ü. İlahiyat Fak. Kelam Anabilim Dalı.
(e-posta: yenerozturk@hotmail.com)

Giriş

Kur'ân ve hadîslerde şefaât açıkça işlenen bir konu olmuştur. Ancak gerek geçmişte, gerekse bugün şefaât inancının kabulü noktasında zaman zaman farklı yorumlar yapılmakta; bazen de onun sonradan İslâm'a dahil edildiği şeklinde yaklaşımlarda bulunulmaktadır.

Şefaati kabullenmeyenlerin düşüncelerinin temelinde, onun, 'Kur'ân'ın temel ilkele-riyle uzlaşamayacağı mülâhazası' ile 'inanan fert ve toplumun ahlakî hassasiyetini olumsuz yönde etkileyeceği' gibi endişeler yer almaktadır.

Bu cümleden olmak üzere biz, bir makale hacmi içerisinde bu çalışmamızda Kur'ân ve Sünnet perspektifinden, ilgili endişeleri de dikkate almak suretiyle, konuyu yeniden temellendirmeye çalışacağız.

A. Şefaât Kelimesinin Lügat ve İstilah Anlamı

Şefaât kelimesi, Arapça'daki *şef* mastarından türetilmiştir. Şef' ise, 'tek' anlamında-ki 'vetr' kelimesinin zıddı olup 'tek olanın zıddı ve çift' olmak¹ gibi manalara gelir ve 'bir insanın bir başkasından kendisi dışındaki birine faydalı olmasını veya ondan bir zarar uzaklaştırmasını istemesi'² anlamını ifade eder.

Diñ bir terim olarak ise şefaât, umumiyetle 'kıyamet gününde, kendilerine izin ve-rilenlerin, suçların bağışlanması talebinde bulanmaları'³ anlamında veya 'azabı hak et-miş müminlerden cehenneme girmemeleri veya cehenneme girdikten sonra çıkarılıp cennete konulmaları şeklinde azabın kaldırılması'⁴ manasında kullanılır.

Kur'ân'daki bazı ayetleri -belirlemiş oldukları- 'el-va'd ve'lvaîd' ilkesi doğrultusun-da yorumlayan Mutezile kelimcileri ise, bu anlamdaki bir şefaati kabul etmezler. Onlar şefaatin, günahkârlar için değil, yalnızca sevap ehli ve Allah dostları için derecelerinin artırılması şeklinde olacağını ileri sürerler⁵.

1) Bkz. İsfahanî, Rağîb, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, Kahraman Yay., İst., 1986, s.386.

2) Duğaym, Semih, *Mevsûatu Mustalahati İlmi'l-Kelami'l-İslamî*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1988, I, 666.

3) Bkz. Cürcanî, Seyyid Şerif, *et-Ta'rîfat*, tsz., ysz., s.167; Taftazanî, Sa'duddîn, *Şerhu'l-Akâid*, ('Kes-telli Haşiyesi' ile birlikte), Salah Bilici Kitabevi, İst., tsz., s.150.

4) Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf, *el-Bahru'l-Muhîr*, Daru'l-Fîkr, Beyrut 1992, I, 309. İlgili ayet ve hadîslerin bütününden hareketle, şefaatin beş ayrı tarzda olacağını geniş bir perspektiften ele alan-lar da olmuştur. Abdullatif Harputî bunu şöyle özetler: 1. İnsanların bir an evvel hesaba çekilmeleri için yapılan şefaât, 2. Müminlerden bir topluluğun, hesapsız cennete girmesi için yapılan şefaât, 3. Cennetliklerin derecelerinin yükseltilmesi için yapılan şefaât, 4. Cehenneme giren müminlerin ora-dan çıkarılması için yapılan şefaât, 5. Cehennemde ebedi olarak kalanlardan, bazılarının azaplarının hafifletilmesi için yapılan şefaât. Bkz., Harputî, Abdullatif, *Tenkihü'l-Kelam fî Akaidi Ehli'l-İslam*, sad.: F. Karaman) İ. Özdemir, T.D.V. Yay., Elazığ Şubesi, Elazığ 2000, s. 282-3. İbn Ebi'l-İzz ise ya-pılacak olan şefaati sekiz grupta toplar. Bkz., İbn Ebi'l-İzz, *Şerhu'l-Akâidetü't-Tahaviyye*, el-Mekte-bu'l-İslamî, Beyrut 1988, s. 229-233.

5) Bkz. Kadî Abdulcebbar, *Fadlu'l-l'izal ve Tabakâtu'l-Mu'tezile*, nşr.: Fuad Seyyid, Tunus 1974, s.208; Zemahşerî, el-Keşşaf, *Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Lübnan 1995, III, 110; Avvad b. Abdullah el-Mu'tik, *el Mu'teziletü ve Usûluhumu'l-Hamsetu*, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad 1996, s. 219-232. Mute-zile'den Ebu Hâşim el-Cübbâî (ö. 321/933) ise, günahkar müminler için de şefaatin caiz olduğu gö-rüşündedir. (Bkz., Kadî Abdulcebbar, *Şerhu Usûli'l-Hamse*, s. 690.)

Mutezile kelimcilerinin dar bir çerçeveden ele aldıkları şefaât inancı, bugün de bir kısım çağdaş âlim tarafından reddedici bir üslup içinde yorumlanmakta⁶ veya bu inanca İslam dini ve onun kültür çevresi dışında bir kaynak düşünülmemektedir.

Bu konunun sağlıklı olarak değerlendirilebilmesi bize göre, ancak şefaatte ilgili ayetlerin doğru bir şekilde sınıflandırılması ve ilgili itirazların kritiğinin yapılmasıyla mümkün olabilecektir.

B. Şefaatte İlgili Ayetlerin Sınıflandırılması

1. Putların Şefaatini/Aracılığını Reddeden Ayetler

Kur'an'da şefaatte ilgili olarak yer alan birçok ayet vardır ki bunlar ilk muhatap kit- le içerisinde bulunan müşriklerin cansız, şuursuz ve akılsız, dolayısıyla işlevsiz putlar için olan beklentilerinin garipliğini dile getirir. Mesela bu hususa iki farklı ayette şöyle değinilir:

*"Yoksa onlar Allah'tan başka şefaâtçılar mı edindiler. De ki: Hiçbir şeye güç yetire- mez, akıl erdiremez olsalar da mı (onları şefaâtçı/aracı edineceksiniz?)"*⁷

*"Allah'ı bırakıp, kendileri için ne zarar ve ne de faydası olan şeylere tapıyorlar ve 'İşte bunlar Allah nezdinde bizim şefaâtçılarımızdır' diyorlar. De ki, siz Allah'a, gökler- de ve yerde O'nun bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? O, onların ortak tuttukları şeylerden beridir/yücedir."*⁸

Kur'an bu bağlamda putlara şu veya bu şekilde umut bağlamış insanların kıyamet günü maruz kalacakları sahipsizliği ve zorlukları resmeden sahne ve tablolar da sunar. Bu sahnelerle Kur'an, dünyada bir işe yaramayan putların orada da görünmez olacakla- rını hatırlatarak, müşrikleri bu sakim inanç ve saplantılarından vazgeçirmeye çalışır:

*"Andolsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi (ikinci defa yeniden yaratılıp) teker teker bize geldiniz. Size vermiş olduğumuz dünyalık nimetleri de arkanızda bıraktınız. Hani Allah'ın ortakları olduğunu zannettiğiniz şefaâtçileri de yanınızda görmüyoruz. (Şimdi) aranızdaki bağlar tamamen kopmuş ve (Allah'ın ortağı olduklarını) iddia ettikleriniz kaybolup görünmez olmuştur."*⁹

Kolaylıkla anlaşılacağı üzere bu nevi ayetlerde söz konusu edilen şefaât, dini termi- nolojide ele alınan şefaât ile ilgili değil, putların ve putperestlerin durumları ile alakalı- dır. Dolayısıyla bu ayetlerde vurgulanan şefaatin reddinden hareketle İslam âlimlerinin ezici bir çoğunlukla kabul ettiği şefaatin reddine gidilemez. Bu ve diğer ilgili ayetlerle sadece bir kısım insanların, putlara attettikleri mevhum güç ve özelliklerle ilgili inanış- larının asılsız ve yararsız bir inanç olduğu dile getirilmekte ve sonunda tevhide vurguda bulunulmaktadır.

Esasında ilahî vahyin, başından itibaren zihinlere yerleştirmeye çalıştığı en birinci mesajı tevhid ilkesi olmuştur. Bunun için de Kur'an bu ilkeyi sürekli olarak gündemin-

6) Mesela bkz. Reşid Rıza, *El-Vahyu'l-Muhammedî*, Kahire 1988, (nşr.: ez-Zehrâ li'l-Âlemi'il Arabî), s. 132; Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, çev.: Alparslan Açıkgenç, Ankara 1987, s. 95-96.

7) Zümer, 39/43.

8) Yunus, 10/18.

9) En'am, 6/94.

de tutmuş ve 'Allah'a icraatında ortak arama' anlamına gelebilecek her bir düşüncüyü, tevhid ilkesini gölgeleyici bir anlayış ve tutum olarak görüp ona karşı çok yönlü bir mücadele içinde olmuştur.

Yunus suresi üçüncü ayette geçen "*İşi (O) idare eder* " cümlesinden sonra, '*İzni hariç (O'nun) hiçbir şefi yoktur*'¹⁰ şeklinde bir ifade yer alır. Bu ayette yer alan *şefi* ifadesi tefsir kaynaklarımızda şimdiye kadar genellikle bildiğimiz anlamdaki şefaath olarak değerlendirilmiştir. Bize göre bu ayet, her şeyden önce Allah'ın kâinattaki idare ve tasarrufunu anlatmaktadır. O zaman buradaki şefaati, öncelikli olarak varlığın işleyişi noktasında (kozmozolojik bağlamda) ele almak daha uygun olacaktır¹¹. 'Şe-fe-a' fiili, kelime olarak 'aracı olma, araya girme, müdahale etme' gibi anlamlara sahiptir. Bu cümleden olarak, bu ayeti 'O'nun işine karışacak, izni dışında varlığın emir ve idaresine müdahale edebilecek bir ortak ve nezaret edici olamaz' şeklinde yorumlamamız mümkündür. Bu mülk bütünüyle O'nundur ve O'nun hükmü altındadır. Gerek varlığın melekût boyutunda bulunan meleklerin, gerekse mülk boyutunda olan insanoğlunun varlığa yapmış olduğu her bir müdahale O'nun izniyle gerçekleşmektedir. Bugün bilimsel alanda gerçekleştirilen bir kısım başarılar O'na rağmen olmuş değildir, O'nun müsaadesiyle olmaktadır. Mesela, insanımızı hayrette bırakan klonlama olayı üzerinde duralım. Kopyalama olarak da isimlendirilen bu olayın aslı şudur: Kopyalama işlemi için, kopyalanması planlanan canlının DNA'sı kullanılır. Canlının bir hücresinde bulunan DNA mikroskop altına alınır ve o türden başka bir canlının yumurta hücresi içine yerleştirilir. Ardından hemen çok uygulanır ve yumurta hücresinin bölünmeye başlaması sağlanır. Bölünmeye devam eden embriyo, aynı türden herhangi bir canlının rahmine yerleştirilir ve gelişip doğması beklenir. Dikkat edilirse bu işlem sırasında kullanılan bütün biyolojik materyaller, hücre, hücre çekirdeği, hücre zarı, mitokondri, DNA gibi canlılığın hayatı bütün parçaları, hazır bir şekilde bir canlıdan alınıp diğer canlıya nakledilmiştir. Bu, canlılığın cansız maddelerden ortaya çıkması değil, canlı bir varlığın canlı başka bir varlığa -teknolojik imkânların kullanılmasıyla- aktarımından ibarettir. Aktarımdan sonra gerçekleşen sonuç, yine yüce Yaratıcının yaratmasıyla meydana gelmektedir. Burada bilim adamlarının yaptığı, aktarımı yapıp yaratılacak olan neticeyi beklemekten ibarettir. Yoksa sonuç onların müdahaleleriyle ortaya çıkmış değildir, sonuç yine Allah tarafından yaratılmaktadır¹².

Bu hususu salim bir akılla değerlendirdiğimiz zaman, 'klonlama yoluyla meydana gelen bir canlının da Allah tarafından yaratılmakta olduğu' gerçeğini tüm çıplaklığıyla anlamış olacağız. Şöyle ki, aktarım sonrası gerek vuku bulan bölünmeler, gerekse oluşan uzuvlar genetikçi bilim adamları tarafından hücre içerisine girilerek özel bir gayretle yapılıyor değildir. Zira onların müdahaleden sonra sürecin sonuçlanmasını beklemekten başka yapacakları bir şeyleri yoktur. Sonuç/eser, onların sebeplere usulünce teşebbüslerine bir karşılık olarak yaratılmaktadır. Allah insanlara bir yaratma gücü değil, sadece bir müdahale hakkı vermiştir. Şu halde, bu ve benzeri her bir olay, Allah'ın -sebeplere usulünce müracaat eden- kullarının bu dünyadaki gayretlerine müsaade etmesi ve

10) Yunus, 10/3.

11) Nitekim Rağıb el- İsfahanî, bu ayetteki *şefi* kelimesinin 'ikinci birisi olmadan işi tek başına tedbir eden' anlamına geldiğini belirtir. (Bkz. *İsfahanî, el-Müfredat*, s. 386.)

12) Bkz. *Mercek Dergisi*, Umut Matbaası, İst., 2002, Sayı: 7, s. 6.

çalışmalarının karşılığını vermesiyle meydana gelmektedir. Ne var ki, Allah'ın bir şeye izin vermesi ve neticesini yaratması her zaman O'nun, o şeyden razı olduğu anlamına gelmez. Çünkü O bu dünyada kullarına, ilahî âdetinin gereği olarak çoğunlukla müdahale etmez. Sorumluluk kendilerine ait olmak üzere kullarının iyi veya kötü olarak seçtiği her bir fiili yaratır. Netice olarak diyebiliriz ki varlıkta O'na rağmen vuku bulmuş bir şey yoktur. Ancak, haddini aşmış ve de aslını unutmuş inkârcılarda bu, Allah'a rağmen gerçekleşmiş bir zafer olarak telakki edildiği için, bu türden olaylar, onların inkârlarının da ha da artmasına sebep olmaktadır¹³.

2. Şefaatin Vukû Bulacağını Gösteren Ayetler

Kur'ân, herhangi bir konuda bir taraftan yanlış/batıl inançları yıkarken diğer taraftan o konuda doğru olan ne ise onu bildirmiştir. Şefaât konusunda da Kur'ân bunu yapmıştır. Bir yandan ölçü ve sınırları belli şefaât iznini inanan insanların zihnine yerleştirmiş; diğer taraftan da müşrik kitlenin şefaatte ilgili anlayışlarının yanlışlığına dikkat çekmiştir. Şu halde Kur'ân-ı Kerim'in müşriklerin ve ehl-i kitabın batıl aracılık telakkilerini reddeden bir kısım ifadelerinden hareketle, şefaatte ilgili ayetler için 'o günün toplumunda yerleşik bulunan yanlış anlayışların reddiyle ilgilidir' denemez.

Kur'ân, İslâm öncesi Arap toplumlarında veya Ehli kitabın inançları arasında önemli yer tutan şefaât inancını -onların kayıtsız şartsız şefaât etmeye yetkili zannettikleri-mevhum varlıkların veya şahısların elinden alarak Allah'a teslim etmiş ve O'nun rıza ve iznine bağlamıştır¹⁴. Bu cümleden olmak üzere Kur'ân'da şefaatin varlığını bildiren şu ayetler nazil olmuştur:

*"O'nun huzurunda, kendisine izin verdiğiinden başkasının şefaâtı fayda vermez.."*¹⁵

*"O gün Rahman'ın izin verdiği ve sözünden razı olduğunun dışındakilere şefaât fayda vermez."*¹⁶

*"Göklerde nice melek vardır ki onların şefaâtləri; ancak Allah'ın izni ile dilediği ve razı olduğu kimselere yarar sağlar"*¹⁷

*"Onlar, Allah'ın rıza gösterdiğiinden başkasına şefaât etmezler."*¹⁸

Kur'ân-ı Kerim'in kullanmış olduğu bu ifadelerden de anlamaktayız ki kendilerine şefaât selahiyeti tanınacak kişilerin şefaati sınırsız bir ölçüde değildir¹⁹. Bütün şefaâtlar, Allah'ın izni ve razı olduğu sınır içinde olacaktır.

13) Öztürk, Yener, *Yeni Bir Yorumla İslâm İnanç Esasları*, Işık Yay., İst., 2003, s.55.

14) Erdal, Mesut, *Kur'ân'da Şefâat*, Elif Mat., Şanlıurfa 2003, s. 159.

15) Sebe', 34/23.

16) Tahâ, 20/109.

17) Necm, 53/26.

18) Enbiya, 21/28. Kadî Abdulcebbar bu ayeti farklı yorumlar. Mutezile'nin şefaati 'sevap ve cennetteki makam derecelerinin artırılması' anlamında değerlendirmiş olması hasebiyle, o, bu ayette söz konusu edilen şefaatin, Allah'ın rızasına kavuşmuş olan cennetteki müminler için söz konusu olduğunu savunur. (Bkz. Kadî Abdulcebbar, *Fadlu'l-İzzal*, s.208.) Ne var ki ilgili ayetlerin öncesi ve sonrası dikkatle incelendiğinde görülecektir ki bu ifadeler, hesap günündeki haşır ahvalini anlatan bir kontekst içinde geçmektedir. Dolayısıyla bu ayetlerin, Mutezile'nin tezini desteklediğini ileri sürmek makul değildir.

19) Nitekim Hz. Peygamber de ahirette, kendisine şefaât için belli bir sınır tayin edildiğini bildirir. (Bkz. Buharî, Tefsir-u sûre (2) 1, Tevhid 66; Müslim İman 84). Demek oluyor ki, Hz. Peygamber

Şefaattle ilgili Kur'ân ayetlerine ve hadîs rivayetlerine bir bütün olarak baktığımızda, onun her insan ve her suç için söz konusu olmadığını görürüz. Mesela Kur'ân'da inkârcı zalimlerin şefaatten mahrum bırakılacağı açıkça ifade edilir²⁰. Bunun gibi, bir ayette 'büyük bir zulüm'²¹ olarak ele alınan şirkin²² ve nifakın da affın kapsamı dışında kaldığı²³ vurgulanır.

Bu bağlamda ele alınması gereken bir nokta da 'affına vesile olunan herkesin her günahı mutlakla affedilecektir' diye bir iddiada bulunulmasının isabetli olamayacağı hususudur. Diğer bir ifadeyle, 'kim kime şefaate ederse muhakkak kabul görür' diye bir şey söz konusu olamaz. Bütün işlerde olduğu gibi burada da Allah'ın meşiet ve hak olan hükmü esastır. Nitekim Sebe' sûresinde geçen bir ayette, kıyamet gününde inanan kalplerden korkunun kaldırılmasının ardından şefaate için izin çıktığına ve bu esnada şefaate edecek olanlarla, kendilerine şefaate edilecek olanların karşılıklı konuşmalarına işaret edilerek şöyle denir: "Allah'ın huzurunda, kendisinin izin verdiği kimselerden başkasının şefaati fayda vermez. Nihayet onların kalplerinden korku giderilince, (şefaate bekleyenler) 'Rabbimiz ne buyurdu' derler. Onlar (kendilerine şefaate izni verilenler) da, 'hak olanı buyurdu' derler. O, yücedir, büyüktür."²⁴ Dikkat edilirse, bu ayette, şefaate konusunda kendilerine izin verilenler, Allah'ın 'hak olanı buyurduğunu/hükmettiğini' dile getirmektedirler ki, bu da bize, orada hak olan neyse onun tecelli edeceğini gösterir.

Hadîs külliyyatında da bu hususu destekleyici rivayetler vardır. Buharî'nin *Sahîh*'inde yer alan rivayetlerde Hz. Peygamber, mahşerde, yeryüzündeki hayatı boyunca kendi taraftarları içinde gördüğü bazı kimselerin beraatını talep edeceği, ancak bunun gerçekleşmeyeceğini bildirir: "Ben sizin havuz başına varan ilk öncünüyüm. Yemin olsun ki orada sizden bir kısım adamlar kaldırılıp bana gösterilirler. Ben onlara vermek üzere elimi uzatacağım anda onlar benden uzaklaştırılırlar. Ben 'Rabbim, onlar benim ashabımdır' derim. Bunun üzerine yüce Allah 'Sen, onların senden sonra neler yaptıklarını bilmezsin' buyurur."²⁵

de dâhil olmak üzere ahirette kendilerine şefaate etme izni verilenlerin yapacağı şefaate, kimlere ve ne ölçüde olacağı bir takdire bağlanmıştır. Eğer bu şekilde bir sınırlama konulmuş olmasa, bazı kimseler ölçüyü kaçırp ilahi merhametten fazla merhamet ileri sürebilir, böylece hem Allah'a karşı su-i edepte bulunmuş hem de şefaate iznini dengesiz olarak kullanabilirler. Söz konusu kişiler sınırsız bir şefaate salahiyetiyle, cehennem azabının dehşeti karşısında, hislerinin/şefkatlerinin kabarmasıyla kâfir-münafık herkesin cennete girmesini talep edebilirler. Bu ise bir bakıma milyarlarca müminin hukukuna tecavüz demektir.

20) Bkz. Ğafir, 40/18.

21) Lukman, 31/13.

22) Bkz. Nisa, 4/48. Bu çerçevede Tirmizî'nin *Sünen*'inde geçen şu rivayeti hatırlatmak yararlı olacaktır: "Benim şefaati, Allah'a şirk koşmaksızın ölenler içindir." Bkz. Tirmizî, Sıfatı'l-Kıyame 13.

23) Bkz. Hadid, 57/15. Bile bile inkar eden bir kafir, işlediği küfürüyle ta işin başında bu hususi lütfun/rahmetin dışında kalmıştır. Zira inkârcı, evrende O'na ait bütün güzellikleri, nizamları ve hikmetleri yok sayıp tahkir ettiğinden büyük bir suç işlemiş olmaktadır. Hayatının her dakikasını böylesine bir suçla karalamış insanlara merhamet etmek, merhamet adına saygısızlık olsa gerektir. Böyle bir muamele milyarlarca müminin hukukuna bir tecavüz olarak da değerlendirilebilir. Söyle ki, dünyada Allah için haramlardan sakınan, helalin idraki içinde yaşayan ve hak için her tür külfete katlanan bir şahsın fedakarlıkları, bu durumda, inkârcı bir şahsın tavırlarıyla aynı karşılığı görmüş olacağından sonuç olarak bir değer ifade etmiş olmayacaktır.

24) Sebe', 34/23.

25) Buharî, Fiten 1.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, şefaatin varlığını kabul etmek, bize, hiçbir şekilde onun yanlış bir şekilde değerlendirilmesi imkânını vermemektedir. Nitekim Gazalî, doğru olmayan bir şekilde şefaata bel bağlamanın yanlışlığını bir örnek yardımıyla şöyle açıklar: Mümin bir insanın, şefaate edileceği ümidiyle, dinin kurallarına uymayı terk edip günahlara dalması, bir hastanın, akrabasından olan başarılı ve müşfik bir hekime itimad ederek, nefsinin arzuladığı her zararlı şeyi yemeye dalmasına benzer. Bu bir cehalettir; zira, bir tabibin çaba ve mehareti bir kısım hastalıkların izalesine yarar sağlasa da, her hastalık/durum için bu söylenemez. Çabanın faydası ancak müdahale edilebilecek durum ve hastalıklar için geçerlidir. Bu nedenle kişinin, sırf tıbbi itimad ederek kendini koruma işini terk etmesi caiz değildir. İşte Peygamber ve salih kişilerin, yakın ve uzak olanlara yapacakları şefaati bu şekilde anlamak gerekir. Bu, başka değil, katî surette böyledir. Şefaatin bu şekilde idrak edilip anlaşılması, endişe ve sakınma duygusunu ortadan kaldırmaz²⁶.

3. İnkârcılar İçin Şefaatin Söz Konusu Olmadığını Bildiren Ayetler

Konuyla ilgili ayetleri dikkatle incelediğimizde bu çerçevede Kur'ân'da yer alan ifadelerin iki şekilde geçtiğini görmekteyiz: Birincisi, sadece inkârcıların durumlarının söz konusu edilip onlar için asla bir yardımın/şefaatin olamayacağını bildirilmesi; ikincisi, şefaatten mahrum kalacak olanların (inkârcıların) halinin, inananlara da gösterilerek bildirilmesi.

a. Yalnızca inkârcıların durumlarının söz konusu edilerek onlar için asla bir yardımın/şefaatin olamayacağını bildirilmesi:

Bu minvalde Kur'ân'da yer alan ayetler, Ehl-i kitaptan Kur'ân'ın vahyini inkâr edenlerin akıbetlerinin söz konusu edildiği yerlerde gündeme getirilir. Bununla o insanların bu tasarrufun dışında kaldığına dikkat çekilir. Şimdi bu hususu üç ayet ile ele alacağız.

Birinci Örnek: *"..Ve öyle bir günden de sakının ki o gün hiç kimse başkasının yerine bir şey ödeyemez, kimseden şefaate kabul edilmez, hiç kimseden fidye kabul edilmez, hem onlara yardım da edilmez."*²⁷

Bu ayetin öncesine bakıldığında görülecektir ki burada söz konusu edilen İsrailoğulları, Hz. Peygamber'i ve onun tebliğinde yer alan hususları dikkate almayan, inkârcı yahudilerdir. Nitekim ayetin başında şöyle buyrulur: *"Ey İsrailoğulları, size ihsan ettiğim nimetimi ve (bununla) sizi(n atalarınızı) diğer insanlara üstün kıldığımı hatırlayın..."*²⁸ Ayrıca bu ayetin sibakında, onların inkârcı dünyalarını resmeden şu hususlara da yer verilir: *"Ey İsrailoğulları, hatırlayın ve düşünün size ihsan ettiğim nimetimi. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size karşı ahdimi yerine getireyim. Ve yalnız benden korkun. Yanınızda bulunan Tevrat'ı tasdikleyici olarak indirdiğim Kur'ân'a iman edin, onu inkâr edenlerin ilki olmayın. Ayetlerimi az bir fiatla (dünya karşılığında) satmayın. Bana karşı gelmekten sakının. Hakkı batıla karıştırmayın bile bile hakkı gizlemeyin. Hem namazı kılın, zekâtı(ızı) verin, rukû edenlerle beraber siz de namaz kılın. İyiliği emredip kendinizi unutup musunuz yoksa? Halbuki siz Tevrat'ı okuyup duruyorsunuz, ar-*

26) Gazalî, Ebu Hamid, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1992, III, 482.

27) Bakara, 2/48.

28) Bakara, 2/47.

tık akletmeyecek misiniz? (Sizden istenilenleri yerine getirme hususunda) sabır (göstermek) ve namaz (kılmak sureti) le Allah'tan yardım dileyiniz. Gerçi bu ağır/zor bir iştir, fakat içi haşyet ile dolu olanlara değil, onlar ki, Rablerine mülaki olacaklarına ve O'na döneceklerini bilirler."²⁹

Mu'tezilî âlimler bu ayetten 'şefaatin günahkâr mü'minlere fayda vermeyeceği' sonucunu çıkarırlar³⁰. Halbuki bu ayet kafirler hakkında olması hasebiyle hitap inkarlarının ısrar edenlere mahsustur. Zira İsrailoğulları, kendilerinin baba ve dedeleri olan peygamberlerin, her hal ve durumda kendilerine şefaateceklerini iddia ediyorlardı. İşte ayet bunu reddediyor³¹.

Burada kabul edilmeyeceği bildirilen şefaate, Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği dini/imanı ve o dinin gerektirdiği amelleri reddeden İsrailoğulları içindir. Bu ayetlerle onların iman ve amelden uzak durup, sırf kendilerinden olduklarını düşündükleri geçmiş peygamberlerin şefaatine umut bağlamalarının bir işe yaramayacağı dile getirilmiş olmaktadır. Nitekim ayetin "...*sabır (göstermek) ve namaz (kılmak sureti) le Allah'tan yardım dileyiniz..*" şeklindeki cümlesi de bu hususu teyit edici mahiyettedir.

İkinci Örnek: "*Yaklaşan o gün hususunda onları uyar. (O gün ki) onlar dehşet içinde yutkunurlarken yürekleri ağızlarına gelmiştir. Zalimlerin (o gün) ne bir dostu ne de sözü dinlenir bir şefaatchısı vardır.*"³² Açıkta ki bu ayette de söz konusu edilenler de, inkârcı zalimlerdir. Bu durumu gerek Kur'ân'ın 'kâfirler ki onlar zalimlerin ta kendisidir'³³ şeklindeki ayetinden, gerekse ayetin siyak-sibakının doğrudan onlarla ilgili olmasından anlamaktayız.

Üçüncü Örnek: "...*Artık şefaatchilerin şefaati onlara fayda vermez.*"³⁴ Bu ayetle de Kur'ân, inkarcıların akıbetine dikkat çekmektedir. Buradaki muhatapların inkarcılar olduğu müteakip ayetlerde tasrih edilmektedir: "*Böyle iken onlara ne oluyor ki adeta aslandan ürküp kaçan yaban eşekleri gibi hala bu öğütten (Kur'ân'dan) yüz çeviriyorlar.*"³⁵

Saduddin Taftazânî, "*artık şefaatchilerin şefaati onlara fayda vermez*" ayetinin ifade tarzı üzerinde dikkatle durur ve şu önemli açıklamada bulunur: Bu cümleinin üslubu ve ifade şekli esas itibarıyla şefaatin var olduğunun delilidir. Aksi halde, onların hallerini kötülemek ve içinde bulundukları sıkıntılı durumun mahiyetini ortaya koymak için 'kâfirlere hiçbir şefaatchinin faydası olmaz' demenin anlamı olmazdı. Bu gibi yerlerde kulanılan bu nevi ifadeler, sadece kâfirlere mahsus olan durumu işaretler, onlarla beraber başkalarını da bu hükmün içine almaz. Yani burada kâfirlerle ilgili hükümden 'onların

29) Bakara, 2/40-46.

30) Mesela bkz. Kâdî Abdulcebbar, *Şerhu Usûli'l-Hamse*, s. 689; Zemahşeri, *el-Keşşaf*, I, 139.

31) Bkz. Ebussuûd, Muhammed b. Muhammed, *İrşâdu Akli's-Selîm*, Daru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut tsz., I, 99; Vahidî Ebu'l-Hasen, *el-Vecîz fî Tefsîr-i Kitâbi'l-Azîz*, Daru'l-Kalem, Beyrut 1915, I, 104; Ebu Hayyan, *el-Bahrü'l-Muhîr*, I, 309; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 345.

32) Mü'min, 40/18.

33) Bkz. Bakara, 2/254.

34) Müddessir, 75/48.

35) Müddessir, 75/49-50.

dışındakiler de (müminler de) şefaata sahip olmaz'anlamı çıkmaz³⁶. Nureddin es-Sabunî de aynı noktaya temas ederek şöyle der: Eğer şefaati mü'minlere de fayda vermeyecek olsaydı, kâfirleri tahsis/tefrik etmenin bir manası olmazdı³⁷.

Şu halde, bu meyandaki ayetlerden de, şefaatin olamayacağı gibi bir hüküm çıkartılması makul olmaz. Çünkü burada söz konusu edilenler inkârcılardır.

b. Şefaatten mahrum kalacak olan inkarcıların hallerinin, mü'minlerin dikkatine arz edilerek bildirilmesi:

Günahkâr müminler için yapılacak olan şefaatin Kur'an'dan onay alamayacağını savunanların delil olarak ileri sürdükleri daha çok şu iki ayet-i kerimelerdir:

Birincisi: "*Ey iman edenler, hiçbir alış-verişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin olmadığı kıyamet günü gelmeden önce, size rızık verdiklerimizden Allah yolunda infak ediniz. Kâfirler ki onlar zalimlerin ta kendileridirler.*"³⁸

Dikkat edilirse bu ayet '*kâfirler ki onlar zalimlerin ta kendileridirler*' şeklinde bitirmektedir. Ayetin sonunda kâfirlerin anılmaları, hesap verme gününde şefaatten mahrum olacak hedef kitlenin bu grup olduğunu açıkça ortaya koymaktadır³⁹. Ayrıca bu inkârcıların 'zâlimûn' sıfatıyla birlikte zikredilmeleri de dikkat çekicidir. Çünkü onlar bu günü ve gereğini dikkate almamak suretiyle kendilerine zulmetmişlerdir, yani yazık etmişlerdir. İşte bu duruma düşmemeleri için ayette mü'minler hesap vermeye hazırlıklı gelmeleri hususunda öncelikli olarak uyarılmaktadırlar⁴⁰.

36) Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 149.

37) Sabunî, *Maturidiyye Akaidi*, s.165. Ayrıca bkz., İcî, Adududdin, *el-Mevakif fi İlmi'l-Kelâm*, 'Ale-mu'l-Kütüb, Beyrut tsz., s. 380.

38) Bakara, 2/254.

39) Bu açıklığa rağmen Mutezile, şefaitle alakalı düşünce sistemleriyle uyuşmadığı için bu ayetin vurgusunu ya tevil etmişler ya da görmezlikten gelmişlerdir. Mesela, son dönem Mutezile âlimlerinden Zemahşerî (ö. 538), şefaati, ancak sevap ve fazilet ehlinin derecelerinin artırılmasında olabilir, diyerek buradaki 'el-kâfirûne' kelimesinin anlamının 'zekatı terkedenler' manasında olduğunu söyler ve zorlama olan bu tevilini Kur'an'dan örneklerle temellendirmeye çalışır. (Bkz., Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 264-5.) Bunun gibi, ayetin sonunda yer alan bu son cümle'nin, 'öncesiyle irtibatlandırılması' gerekmediği şeklinde görüş açıklayan Kadî Abdulcebbar için ise Fahrudin Razî şunu der: Eğer biz, (*Kâfirler ki zalimlerin ta kendileridir*) sözünü müstakil olarak alır ve öncesiyle bağlamazsak, Allah kelamında tenakuz/çelişki olduğunu söylemiş oluruz. Zira, zulmu işleyen sadece kâfirler değildir, onların dışındaki insanlardan da zalimler bulunabilir. Ama bu sözü öncesine bağlarsak problem de ortadan kalkmış olur ki, zaten öncesine bağlamamız bir zorunluluktur. (Bkz., Razî, *Mefatih-u'l-Gayb*, *Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Tahran tsz., VI, 207.)

Şefaatin Kur'an açısından onay almasının mümkün gözükmediğini savunan bir diğer şahıs da Fazlurrahman'dır. O da bu ayeti delil olarak kullanır. Ancak o, ilgili pasajın sonunda yer alan '*kâfirler ki zalimlerin ta kendileridir*' cümlesini kaydetmeksizin ayeti alıntılar. Ayrıca Fazlurrahman, şefaati inancını, geçmişte çeşitli fırkaların etki-tepki bağlamında geliştirdikleri uydurma rivayetlere bağlar ve bunun sonradan Kur'an'a da sokulduğunu iddia eder. (Bkz., Fazlurrahman, *İslam Geleneğinde Sağlık ve Tıp*, çev.: A. Bülent Baloğlu-Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yay., Ankara 1997, s. 35, 184)

40) Bu çerçevede Hamdi Yazır'ın yapmış olduğu yoruma yer vermek istiyoruz: O gün bütün dostlar birbirlerine düşman kesilecek, şefaati kapıları kapanacaktır, bu felaketlerden ancak iman edip vazifesini yapan ve önceden korunan müttakiler müstesna olacaktır. Binaenaleyh böyle bir korunmayı elde etmek ve de o felaketten uzak kalmak için müminler o gün gelmeden evvel görevlerini eda etmeli; Allah namına infaklar yapmalı, seve seve zekatlarını vermeli, kardeşlik bağlarını güçlendirerek ve cemiyetlerini tanzim ederek hazırlanmalı, uyumayıp uyanık bulunmalıdırlar. Kâfirler gibi Allah'ın emirlerine muhalefet edip de kendilerine yazık etmemelidirler. (Yazır, II, 848)

Şu halde 'bu ibareler, şefaati müminler açısından imkânsız kılmaktadır' denemez. Zira bu ifadelerle, inkârcıların, hesap günü içine düştükleri acınacak durumun dışında kalmaları için müminlerin de infak gibi⁴¹ dinin amelî esaslarının gereğini yerine getirmelerine dikkat çekilmektedir⁴². Bir diğer ifadeyle, bu minvalde nazil olan ayetlerle -herhangi bir iltimasa ve yanlışlığa meydan vermeksizin amellerin karşılıklarının sahiplerine olduğu gibi bildirileceği⁴³- zorlu hesap gününde, müminlere, başkasının yardımına bel bağlamadan⁴⁴, dünyada iken elinden geldiğince hayırlı ameller işlemesi' öğüdü verilmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse, bu ayetlerin, şefaati müminler için imkânsız kıldığı söylenemez. Zira bu ayetlerle asıl vurgulanan husus hesap gününün dehşeti ve haşır meydanının Hz. Peygamber'e (s.a.s.) şefaati izni verilmezden önceki halidir.

İkincisi: *"İman eden kullarıma söyle, kendisinde ne alış-veriş ne de dostluk bulunmayan bir gün gelmeden önce, namazı ikame etsinler ve kendilerine verdiğimiz rızıklardan açık veya gizli infakta bulunsunlar."*⁴⁵

Bu ayetle kastedilenlerin kimler olduğu ve verilmek istenen mesajın ne olduğunun daha iyi anlaşılabilmesi için önceki üç ayeti arz etmemiz gerekmektedir: *"Allah'ın nimetine nankörlükle karşılık veren ve sonunda kavimlerini helak yurduna sürükleyenleri görmedin mi? Onlar cehenneme gireceklerdir. O ne kötü bir karargâhtır. (Onlar) insanları Allah yolundan saptırmak için O'na ortak koşular/tuttular. De ki, istediğiniz gibi yaşayın, dönüşünüz ateşedir."*⁴⁶ Birinci ayette olduğu gibi burada da aynı noktaya dikkat çekilmiş olmaktadır. Dolayısıyla inkârcıları konu edinen bu ayetten de müminler için şefaatin imkansızlığı gibi bir sonuç çıkarılamaz.

İbn Kesir'in de tefsirinde önemle belirtmiş olduğu üzere, burada vurgulanan mana şudur: O gün kişiye, Allah'a kâfir olarak varması durumunda, ne bir kimsenin dostluğu ne de şefaati/aracılığı fayda verir.⁴⁷ Zira inkârcı şahıs, kendisine önceden tanınan alış-veriş yapma ve dostluk kurma imkânını değerlendirmede için o gün bu durumdan mahrum kalacaktır. Zira o gün, inkârcının, kendisini kurtarmaya yarayacak yeni bir amel ve dostluğa fırsat bulamayacağı bir gündür. Kısaca, bu ve benzeri ayetlerde, müminlere, inkârcıların maruz kalacakları çaresizlik ve sahipsizlik gibi bir akıbetten korunmaları için, imanlarının gereği olan amelleri takdim etmeleri lüzumu hatırlatılmış olmaktadır.

Esasında Kur'an'da 'fidyenin kabul edilmemesi, yardım ve şefaatin bulunmaması' şeklindeki ifadelerin yer aldığı ayetlere dikkatle baktığımızda, ilgili ayetin ya öncesinin

41) İkinci örnek olarak ele alacağımız İbrahim suresi 31. ayette infak emrinin başında namaz da zikredilir.

42) Bu ayetin detaylı yorumu için bkz., Erdal, Mesut, *Kur'an'da Şefaati*, s.103; Kesler, M. Fatih, "Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde Şefaati İnancı", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2004, s.133-134.)

43) Zilzal suresinde bu hususa şu ifadeyle dikkat çekilir: *"(O gün) kim zerre miktar hayır ve(ya) şer bir amel işlemişse onu (mutlaka karşısında) görecektir"* Zilzal, 99/7-8.

44) Bakara suresi 48. ayette de değinildiği üzere, Hz. Peygamber'in risâletini inkar eden Yahudi topluluğu, ahirette kurtuluşlarını kendilerinden olduklarını düşündükleri geçmiş peygamberlerin şefaati-na bağlamaya çalışıyorlardı.

45) İbrahim, 14/31.

46) İbrahim, 14/28-30.

47) İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Kahraman Yay., İst., 1985, IV, 429.

ya da sonunun münafık ve kâfirlerin akıbetlerinin söz konusu edildiği yerlerde geçtiğini görürüz⁴⁸. Bazen de bu türden bir hitap doğrudan onlara yapılır. Mesela Hadid suresinde şöyle denir: “*Bugün artık (ey ehl-i nifak), ne sizden ne de inkâr edenlerden bedel kabul edilir. Varacağınız yer ateştir. Sizin dostunuz (size yaraşan) oradır. Orası ne kötü bir dönüş yeridir.*”⁴⁹

Kısacâ, doğrudan veya dolaylı olarak bu minvalde Kur’ân’da yer alan pek çok ayet söz konusudur ki, tümü, inkârcıların akıbetlerinin ele alındığı yerlerde zikredilmiştir. Bu da gösteriyor ki, bu ibarelerden hareketle şefaatin olamayacağı gibi bir sonuca gidilemez. Ne var ki ilgili ayetler bir bütün olarak ele alınmadığında, hususiyle bu son gruptaki ayetlerin öncesine-sonrasına dikkatle bakılmadığında, şefaatin varlığını dışlayıcı hükümler kaçınılmaz olmaktadır.

C. Hadîslerde şefaât

Hadîs-i şeriflerde müminler için yapılacak olan şefaatle alakalı olarak açık haberler vardır. Bu cümleden olarak Hz. Peygamber (sav), bir hadîslerinde her peygamberin kendisine has ve kabul olunan bir duasının bulunduğunu, kendisinin ise, bu duasını ahirette ümmetine şefaât etmek için yapacağını bildirmiştir⁵⁰. Yine bir başka rivayette Hz. Peygamber, mahşerde insanlar ıstırap ve heyecan içinde hesaplarının görülmesi için beklerlerken, Allah’a dua ederek hesap ve sorgunun bir an önce yapılmasını isteyeceğini bildirmiştir⁵¹. Ayrıca, kendisi dışında, diğer peygamberler, melekler ve diğer salih kullara da şefaât için izin verileceğini haber vermiştir⁵². Başka rivayetlerde bunlara âlimler ve şehitler de ilave edilmiştir⁵³.

Ebu Mansur el-Maturîdî (333/936), şefaatin Kur’ân ve hadîslerle sabit ve hakkında açık delillerin olduğu bir konu olduğunu belirtir⁵⁴. Maturîdî kelimcilerden Nureddin es-Sabunî (ö. 580/1184) ise, şefaât konusundaki hadîslerin ‘tevatüre yakın, en azından şöhret derecesinde bulunduğuna, haber-i meşhuru inkâr etmenin ise bid’at olduğu’na⁵⁵ dikkat çeker. Bir Eş’arî kelimcisi olan olarak Taftazanî de, şefaatle ilgili hadîslerin manen mütevatir olduğunu zikreder⁵⁶.

Şefaât konusunda hadîs külliyyatında yer alan pek çok rivayet mevcuttur. Biz bunlardan yalnızca ikisinin yorumu üzerinde kısaca durmaya çalışacağız:

1. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadîsinde şöyle buyurur: “*Benim şefaatum, ümmetimin büyük günah (kebair) işleyen kısmındır.*”⁵⁷ Herşeyden evvel şu husus unutulmamalıdır

48) Mesela bkz. Al-i İmran, 3/91; En’am, 6/70; Ra’d, 13/18; Müddessir, 74/48.

49) Hadid, 57/15.

50) Buharî, Daavat 21; Müslim İman 86.

51) Buharî, Tefsir 2; Müslim İman 84. Bu şefaât, İslam alimlerinden umumiyetle ‘büyük şefaât’ anlamında şefaât-ı uzma olarak isimlendirilmiştir.

52) Bkz., Buharî, Tevhid 24.

53) Bkz., İbn Mace, Zühd 37. Keza bkz., Ebu Davud, Cihad 26.

54) Maturîdî, Ebu Mansur, *Kitabu’r-Tevhîd*, thk.: Fethullah Huleyf, Beyrut 1970, s. 365.

55) Sabunî, Nureddin, *Maturîdiyye Akaidi (el-Bidaye)*, çev.: B. Topaloğlu, D.İ.B., Yay., Ankara 1991, s. 165.

56) Taftazanî, *Şerhu’l-Akâid*, s.149.

57) Ebu Davud, Sünnet 21; Tirmizî, Kıyame, 11; İbn Mace, Zühd 37. Ehl-i Sünnet’in mana yönünden mütevatir saydığı bu rivayeti Mutezîlî kelimci Kadî Abdulcebbar sahih görmez. Ayrıca o, bu habe-

ki peygamberini insanlık için yol gösterici, hayra davet edici bir rehber olarak gönderen Allah (c.c.), onunla insanlara şu mesajı vermiştir: "*Fe't-tekullâhe: Allah'ın emir ve yasaklarına muhalefet etmekten sakının*"⁵⁸ İşte ilgili hadîsi bu gerçeğin ışığında değerlendirmemiz gerekmektedir. Bu noktadan hareketle diyebiliriz ki, bu hadîsiyle Peygamberimiz ümmetine 'günahınız büyük de olsa endişe etmeyiniz, korkmayınız, nasıl olsa şefaati var' şeklinde bir mesaj vermiş olmuyor. Burada, rahmet Peygamberi öncelikli olarak, -şu veya bu şekilde kebare kapsamındaki bir kısım günahlardan kendisini alammış müminlerin- affedilmeleri için Rabbisine el açıp yalvaracağını haber vermektedir. İkinci olarak ise insanlara 'Allah'ın rahmetinden hiçbir zaman ümit kesmemelerini'⁵⁹ bildirmiş olmaktadır.

Hiz. Peygamber'in bu ifade tarzında iki hususun işaretlendiğini söyleyebiliriz: Birincisi, 'büyük günah işleyenin, inkârla iman arası bir noktada kalacağını' öne süren Mu'tezilî düşüncenin yanlışlığına dikkat çekilmiş olmasıdır. İkincisi, '*benim şefaati, ümmetimin büyük günah işleyen kısmıdır*' nebevî ifadesiyle, 'müminlerin büyük günahları için, ancak Allah katında en muteber, hatırı en ileri olan Hiz. Peygamber'in şefaatinin söz konusu olabileceğine' işaret edilmiş olmasıdır⁶⁰.

Büyük günah sahiplerinin de şefaate mazhar olacağını bildiren bu hadîsten, kebare sahibi müminlerin şefaate doğrudan cennete alınacakları gibi kesin bir anlam çıkarılması bizce isabetli olmasa gerektir. Zira başta Buharî olmak üzere birçok kaynaktan, sırat geçilirken cehennem düşen günahkâr müminlerle ilgili olarak şu rivayete yer verilir: "*(Cehennem dışında kalan müminler) diyeceklerdir ki, ey Rabbimiz, bu kalanlar bizim kardeşlerimizdir. Onlar bizimle beraber namaz kılar, oruç tutar, her türlü iyi işlerde bulundurlardı. Allah da onlara 'haydi gidin, kalbinde bir hardal ağırlığınızca iman olan her kimi bulursanız, çıkarınız' buyuracak.*"⁶¹ Bu ve benzeri rivayetlerden hareketle Hiz. Pegamber'in şefaatinin sekiz grupta toplayan İbn Ebi'l-İzz (ö.792/1390), ehl-i kebâir için yapılacak olan şefaati, 'cehenneme girmişlerin oradan çıkarılması' başlığı altında ele alır⁶².

rin âhad tarikle gelmiş olması sebebiyle zan ifade ettiğini belirtir. Bununla o, bu haberin şüphe taşıdığı için itikadî konularda kullanılamayacağını vurgulamaya çalışır. (Bkz., Abdulcebbar, *Şerhu Usulî'l-Hamse*, s.690) Ne var ki, Abdulcebbar aynı hassasiyetini -sem'iyyattan olan bir başka konuda- mesela, kabir hayatı konusunda göstermez. Kabirde sorgulamayı yapan meleklerle ilgili rivayetleri almakta bir beis görmez. (Bkz., a.g.e., s. 734)

58) Bu çerçevede Kur'ân'da yer alan onlarca ayet vardır. Bkz., M. Fuad Abdulbaki, *Mu'cemu'l-Müfhe- res li Elfazî'l-Kur'ânî'l-Kerim*, Daru'l-Hadîs, Kahire 1988, s.965-7.

59) Nitekim bir ayette Allah'ın rahmetinden ümitlerini ancak inkarcıların kestigi belirtilir. (Bkz., Yusuf, 12/87). Ayrıca "*Ey kendilerine yazık eden (kendi aleyhlerine aşırı giden) kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin*" buyrulur. (Zümer, 39/53.)

60) Öyle anlaşıyor ki, şefaati izninin çıkmasından sonra -melekler, şehitler ve alimler gibi- diğer salih kullar ise, müminlerin kebare kapsamına girmeyen günahlarının bağışlanması için Allah katında şefaati olacaklardır. Bu da onların manevî derecelerine göre vuku bulacaktır. Dolayısıyla bundan, şefaatin yalnızca, 'büyük günah işleyenlere yapılacağı; küçük günah işleyenlerin bundan mahrum kalacakları' gibi bir anlam çıkamaz.

61) Buharî, Tevhid 66. Oldukça uzun olan bu rivayetten, şirke bulaşmamış müminlerin amelleri olmasa da sonunda şefaate affedilip cennete alınacaklarını anlıyoruz. Bu aff, temelde Allah'ın lütfudur. Ebu Mansur el-Bağdadî'nin de dikkatle vurgulamış olduğu üzere, 'ahirette şefaate nail olan kimse, buna istihkakıyla (kendi hak edisiyle) değil, buna Allah'ın hususi, lütfuyla/fazlıyla ulaşmış olacaktır.' (Bağdadî, Ebu Mansur, *Usûliddin*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1968, s.245.)

62) İbn Ebi'l-İzz, *Şerhu'l-Akide'ti'l-Tahaviyye*, el-Mektebu'l-İslamî, Beyrut 1988, s. 233.

2. Şefaitle ilgili olarak üzerinde durmak istediğimiz diğer bir rivayet ise şöyledir: *"Kim ezanı işittiği vakit 'ey şu eksiksiz davetin ve kılınacak namazın rabbi olan Allah'ım, Muhammed'e vesileyi ve fazileti ver. Onu kendisine vadettiğin övülmüş makama (makam-ı mahmûda) ulaştır' diye dua ederse, kıyamet gününde o kimseye şefaati verileceği bildirilir."*⁶³

Bu ifadelerden şunu anlıyoruz ki Peygamberimiz, her ezandan sonra, kendisine önceden haberi verilmiş vesile makamına bilfiil mazhar olabilmek için bizim duada bulunmamızı ister.

Bu hadîs-i şerif, Kur'ân'da 'ancak Rahman'ın izin verdikleri şefaati ederler' şeklinde yer alan ayetlerin ihsas ettiği anlamla tam olarak örtüşmektedir, dolayısıyla o, şefaati konusunda kendisine izin verilenlerden birisidir. F. Kesler, şefaati ilgili makalesinde bu rivayeti ilgili olarak şöyle der: "Hz. Peygamber'in, her ezan okunuşundan sonra, müminlere yapmalarını tavsiye ettiği bu dua da asıl itibarıyla ona verilecek olan şefaati izninin bir nasip meselesi olduğunu, dolayısıyla onun, Hz. Peygamber açısından bile her halükarda garanti edilmiş bir hak olmadığını ortaya koymaktadır. Çünkü Nebi kendisine yapılan rabbanî va'din ve onun uzantısı durumundaki şefaati izninin gerçekleşmesi için, ümmetinden yüce Allah'a yalvarmalarını istemektedir. Böylece o, affın ve affetmenin sadece Allah'a ait bir hak olduğunu bu sözleriyle bir kez daha teyit etmiştir. Dile getirdiğimiz bu gerçeklerin de ötesinde belki de o, -ehl-i kitap gibi- peygamberlerini ilahlaştırarak birtakım insanlara işaret ederek, müslümanları aynı hataya düşmemeleri için uyararak istemiştir. Çünkü bu konuda ortaya atılan iddiaların aksine, hiçbir peygamber günah affetmeye ya da insanları günahlarından kurtarmak için kendisini feda etmeye yetkili değildir."⁶⁴

Yukarıda yer verdiğimiz hadîste dile getirilen hassasiyeti şu rivayette de açıkça görmekteyiz: *"Allah'tan benim için vesileyi isteyin. Zira vesile cennette bir makamdır ki Allah'ın kullarından yalnız bir tanesine layıktır. Umarım ki o kişi ben olayım. İmdi, her kim benim için vesileyi isterse ona şefaati verileceği bildirilir."*⁶⁵

Ayrıca Kur'ân'da yer alan övülmüş makam (makam-ı mahmûd) ibaresinin, müfessirlerimizin tamamına yakını tarafından, Hz. Peygamber'in 'kıyamet günü yapacağı şefaati' olarak yorumlandığını da belirtmiş olalım. Ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

*"Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus ziyade bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl. (Böylece) Rabbinin seni övülmüş makama (makam-ı mahmûda) ulaştıracağını umabilirsin."*⁶⁶

D. Şefaatin Aklen İmkânı

Yüce Yaratıcı bu âlemde icraatını sebeplere bağlı olarak yürütmektedir. Şüphesiz ki bu, O'nun kudsi takdir ve hikmetinin bir gereğidir. Sebepleri yaratan O olduğu gibi, onları sonuçların vücuduna vesile kılan da yine O'ndan başkası değildir. İnsanlara merhamet edip onları rızıklandıran Allah'tır, ama O, ağacı ve toprak vs.'yi bu rahmetine vesile

63) Buhârî, Ezan 8; Ebu Davud, Salat 38; İbn Mace, Ezan 1.

64) Kesler, a.g.m., s. 147.

65) Müslim, Salât 11; Ebu Davud, Salat 36; Tirmizî, Menakıb 1; Nesâî, Ezan 37.

66) İsrâ, 17/79.

le kılmaştır. Aynı şekilde güneşi de zemin yüzünün aydınlanmasına sebep yapmıştır⁶⁷. Rızık ve ışık gibi maddi ihsanlarına böylesine sebepler yaratan Allah'ın manevi ihsanlarına da bazı makbul kullarını sebep kılması, aynı şekilde makul görülmelidir.

İnanan insanlar -Kur'an'dan almış oldukları bilgiyle- bilirler ki hidayet Allah'tandır. Yine ondan aldıkları ders ile bilirler ki, bu hidayete vesile kılınan da öncelikli olarak ne-bilerden başkası değildir⁶⁸. Bilinen bu gerçekten hareketle biz konuyu şu noktaya taşımak istiyoruz: Hidayet, şefaattan çok daha önemli ve neticesi çok daha büyük bir hadisedir. Çünkü hidayete ermiş bir insanın sonunda -yolu geçici olarak cehennem uğramış olsa bile- cennete gireceği hadis-i şeriflerde açıkça belirtilen bir husustur⁶⁹, ancak hidayet olmaksızın şefaatin bir anlam ifade etmeyeceği açıktır. Bu da gösteriyor ki bir insan için hidayet şefaatten çok daha önemlidir. Konuya bu açıdan bakıldığında da, insanlar için hayatı olan bir nimete (hidayete) vesile kılınan bir Peygamber'in, iman etmiş aynı insanların belli günahlarının affına vesile kılınmasının dinin ruhuna ters gelebilecek ve akılcı garipsenecek bir tarafının olmadığı anlaşılabacaktır.

Bu çerçevede hatırlatılması gereken bir husus da Kur'an'ın, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) müminler için istiğfarı (aflarını/bağışlanmalarını dilemesini) istemesidir. Nitekim Kur'an'da geçen şu ayetlerde adeta Peygamberden, müminlerin aflarına taraf olması istenmektedir:

“.. (Ey Nebi, Rabbinden), hem kendi, hem de iman etmiş erkek ve kadınların günahlarının bağışlanmasını iste.”⁷⁰

“..Artık onları affet ve onlar için Allah'tan bağışlanma dile..”⁷¹

Bu ayet-i kerimelerde söz konusu edilen istiğfar (günahlardan bağışlanmanın dilenmesi) her ne kadar doğrudan ahiretteki şefaate alakalı bir vurguya sahip değilse de, bu ayetler şefaatin imkânına delalet eder⁷². Zira istiğfar ve şefaet kelimeleri aynı anlamda olmasalar bile, işlevleri açısından birbirlerine benzemektedirler; bu kelimelerin her ikisi de şu veya bu şekilde ‘günahların affı’ meselesini konu edinmektedir⁷³.

67) Bu konuda detaylı bilgi isteyenler ‘Kozalite Problemi’ adlı çalışmamıza bakabilirler. (Yener Öztürk, Kozalite Problemi, İlahiyat Yay., Ankara 2004.)

68) Mesela Kur'an'da Peygamberimizin şahsında şöyle denir: “Şüphesiz ki sen (insanları) müstakim yola hidayet edersin (hidayetlerine vesile olursun)” Şûrâ, 42/52.

69) Bkz., Buhârî, Tevhid 66.

70) Muhammed, 47/19. Bu ayette Hz. Peygamber'in affına konu edilen hususun, nübüvvet makamına layık bir tarzda düşünülmesi icap eder. Zira o, bizim bildiğimiz anlamda ne yapılması gereken bir ameli terketmiştir ne de uzak durulması gereken bir yasağı çiğnemiştir. Biz en fazlasıyla bunu, ‘onun ahsen/efdal olanı bırakıp haseni işlemesi’ olarak yorumlayabiliriz. Ayrıca, onun ahsen yerine hasene yönelmesi ahsene bedel bilerek haseni tercih ettiği anlamına da gelmez. Zira o icthadı bir konuda ‘en doğrusu ve uygunu (ahsen) bu olsa gerektir’ diye haseni tercih etmiştir.

71) Al-i İmran, 3/159. Bunun içindir ki Peygamberimiz de ahiretteki şefaati, Allah'a yapacağı bir dua olarak ele almıştır: “Her peygamberin, Allah'a yaptığı bir duası vardır. Ben, bu duamı kıyamet gününde ümmetime şefaet etmek için saklıyorum.” Buhârî, Tevhid 31; Müslim, İman 86.

72) Nitekim Sünnî kelimacılar bu ayetleri, şefaatin imkanına delil olarak sunmuşlardır. Mesela bkz., Adudiddin el-İcî, el-Mevakıf fî İlmi'l-Kelam, s. 380; Sabunî, Maturîdiyye Akaidi, s.165; Taftazânî, Şerhu'l-Akaid, s.149.

73) Fatih Kesler, a.g.m., s.126. Ayrıca bkz., Yüksel, Emrullah, “İslâm'da Şefaet Yetkisi” İ. Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, Sayı:5, İst., 2002, s.29.

Açıktır ki bu ayette Allah, Peygamberden, müminlerin affa konu olabilecek kusurlarının bağışlanmasını istemekle, ona bir görev vermiş olmaktadır. Acaba Hz. Peygamber bunun gereğini burada olduğu gibi ötede yapmakla tevhid düşüncesine aykırı hareket etmiş mi olacaktır? Veya bir Peygamberin, 'dünyadayken ümmetinin bağışlanması için el açması caiz, ama ahirette bu şıktır/suçtur' mu diyeceğiz? Buna 'evet' demek elbetteki isabetli olmayacaktır. Zira neticede gerek burada gerekse ahirette 'dileyip affedecek olanın Allah olduğunu' bildikten sonra, böyle bir mahzurdan söz etme gereği kalmayacaktır.

Şayet böyle bir talep Kur'ân açısından onay alamayacak bir durum ise, o zaman tevhid inancının sembolü olmuş başka bir Peygamberin (Hz. İbrahim'in), ahirette inanan insanların affedilmeleri için yapmış olduğu şu duayı nasıl yorumlayacağız: *"Ey Rabbimiz, (amellerin) hesap olunacağı o gün beni (m), ana-babamı(n) ve müminleri (n günahlarını) bağışla."*⁷⁴ Yoksa, yine 'İbrahim (a.s.) bu duasını dünyadayken yapmıştı' mı diyeceğiz. Acaba bu, sonuç olarak birşeyi değiştirir mi? Her iki durumda da Hz. İbrahim, hesap gününde inanan insanların günahlarının bağışlanmasını Allah'tan istemiş olmuyor mu?

Esasında her tür 'hayır ve fazlın Allah'ın elinde olduğu'nu⁷⁵ vurgulayan ayetlerin hakikatince hiç kimsenin ve hiçbir şeyin elinde O'nun vermediği bir hayır olamaz. Eğer O, biz inanan kullarına bağışlama da dâhil olmak üzere herhangi bir hayrı bir başkasının eliyle veriyorsa, tevhid inancımızın gereği olarak biz o hayırdan yine O'nun rahmetini görür ve şükürümüzü O'na yöneltiriz. Ancak böyle bir manevî hayra vesile kılınmış hayırlı şahsa/shahıslara da, yine O'nun adına, sevgi ve saygımızı göstermeyi de ayrı bir görev biliriz.

Bu cümleden olarak denilebilir ki peygamberlere ve salih insanlara verilecek olan şefa'at izni kendisini bize *"..Rahmetim herşeyi kaplamıştır"*⁷⁶ şeklinde tanıtan yüce Allah'ın hesap sonrası tecelli edecek olan 'hususî bir rahmetinden/fazlından başka bir şey değildir. İşin esasına bakılacak olursa, affetmeyi murad eden ve buna izin veren Allah'ın kendisidir; yani, bu olay O'na rağmen değildir. Ancak O bu hususî lutfunu başta Hz. Peygamber olmak üzere, katında makbul diğer bir kısım insanların vesilesiyle gerçekleştirmeyi dilemiştir. Bununla, şefa'at edecek olanların, nezdindeki değerlerinin bütün insanlara ilan edilmesi ve onlara bir nevi şeref ve paye verilmesi gibi bir kısım hikmetler gözetilmiştir⁷⁷.

74) İbrahim, 14/41.

75) Bkz., Al-i İmran, 3/26; Hadid, 57/29.

76) A'raf, 7/156. Ayrıca bkz., Ğafir, 40/7.

77) Bu çerçevede yapılmış izah için bkz., Dehlevî, İsmail b. Abdülğani, *Risaletü'l-Tevhid*, el-Mektebu'tu'l-Yahyaviyye, Seharenfür 1974, s.84. Keza bkz., İbn Ebi'l-'İzz, *Şerhu'l-Akide'ti'l-Tahaviyye*, el-Mektebu'l-İslamî Beyrut 1988, s. 239. Bu bağlamda *"Ben, kulumun bana (rahmetime) olan zannının yanında"* (Buhari, Tevhid, 15) kudsî hadîsinin ifade ettiği hakikatin sırrınca, bir hususun daha hatırlatılmasında yarar mülâhaza ediyoruz: Bu ifadeden hareketle diyebiliriz ki Allah (c.c.) orada kullarına, kulları O'nu nasıl bilip tanımuşlarsa, öyle muamele edecektir. Bu cümleden olmak üzere, şefa'atı kabul eden mümin bir kul, hesap gününde müspet amellerinin karşılığı olarak gördüğü mükâfat yanında bir de -Allah'ın bu hususî fazlına olan zannından/inancından dolayı- ayrı bir lutfu mazhar olduğunu görecektir, buna mukabil reddedenler ise ihtimal ki inanmadıkları o hususî rahmetten mahrum kalacaklardır. Bu itibarla da şefa'atı kabul edenlerin kaybedecekleri, inkar edenlerin de ahirette kazanacakları bir şey olmasa gerektir.

E. İlahî Âdet Açısından Şefaatin Değerlendirilmesi

Mutezile, Allah'ın vaîd'ine aykırı olacağı gerekçesiyle, Ehl-i Sünnet'in kabul ettiği anlamdaki şefaati reddetmiştir. Mutezile büyük günahlardan (kebâirden) tevbe etmeden ölenlerin günahlarının affedilmeyecek olması sebebiyle onların cehennemde ebedi olarak kalacağını savunur. Dolayısıyla bunlar için şefaatin söz konusu olamayacağını ileri sürer⁷⁸. Delil olarak Mutezile'nin⁷⁹ en çok öne sürdüğü şu ayetler olmuştur:

*"Hayır, kim bir kötülük eder de kötülüğü kendini kuşatırsa, işte o kimseler cehennemliklerdir. Onlar orada hulûd üzere kalacaklardır."*⁸⁰

*"Kim bir mümini kasten öldürürse, onun cezası, hulûd üzere kalacağı cehennemdir. Allah ona (bu yaptığından ötürü) gazap etmiş, onu lanetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır."*⁸¹

*"Kim Allah'a ve peygamberine karşı asilik eder ve (koymuş olduğu) sınırları aşarsa, Allah onu içinde hulûd üzere kalacağı bir ateşe sokar (yudhil hu nâren hâleden fiha) ve onun için alçaltıcı bir azap vardır."*⁸²

Dikkat edilirse -meâllerde verildiği gibi- ayetlerde geçen 'hâlidîne' ve 'hâleden' gibi ibarelere, 'ebedi olarak' anlamını vermedik. Çünkü Kur'an'da bu manayı, yani sonsuz zaman müddetini ifade etmek üzere getirilen kelime 'ebed' tir. Rağıb el-İsfahanî'nin de belirttiği gibi, hulûd daha çok birşeyin bozulma ve değişime maruz kalmadan uzun zaman olduğu hal üzere devam etmesini ifade eder⁸³. Bu hususa 'hulud bazen -siccun muhalledun (müebbet hapis) de olduğu gibi- bir yerde uzun süre kalmak manasını ifade eder' diyen Taftazanî de dikkat çeker⁸⁴. Eğer bu böyle olmasaydı, o zaman Kur'an'ın, müminlerin cennette, kâfirlerin de cehennem de ebedi kalışlarını ifade etmek için '*hâlidîne fiha ebeden*'⁸⁵ şeklindeki cümlesinde yer alan 'hâlidîne fiha' ibaresinden sonra, 'ebeden' kaydını düşmesi anlamsız olurdu. Bunun da Kur'an'ın hikmetli üslubuyla telif edilmesi mümkün olmazdı⁸⁶.

78) Bu konuda Mutezile'nin ilgili argümanlarını bir araya toplayan çalışma için bkz., İbn Abdillâh el-Mu'tik, Avvâd, *el-Mu'teziletu ve Usûlühumu'l-Hamsetu*, s.219-233.

79) Bkz., Kâdî Abdulcebbar, *Şerhu Usulî'l-Hamse*, s. 678.

80) Bakara, 2/81.

81) Nisa, 4/93.

82) Nisa, 4/14.

83) Bkz. İsfahanî, *el-Müfredat*, s. 220. Nitekim İsfahanî bu anlamı teyit için "*Onların etrafında muhalled (özellikleri ve güzellikleri değiştirilmeyecek olan) çocuklar hizmet ederler.*" (Vakıa, 17) ayetinde geçen muhalledûn kelimesini delil olarak sunar.

84) Taftazanî, *Şerhu'l-Akaid*, s. 151. Ayrıca bkz., Sabunî, *Maturîdiyye Akaidi*, s. 164.

85) Mesela bkz., Nisa, 4/57,122,169; Maide, 5/119; Tevbe, 9/22,100; Ahzab, 33/65; Cinn, 72/23.

86) İlgili ayetler bağlamında burada itiraz mahiyetinde ileri sürülebilecek bir noktaya dikkat çekmekte yarar görüyoruz. Şöyle ki Cinn suresi 23. ayette, Nisa suresi 14. ayette benzer ifadeler taşır ve sonu 'hâlidîne fiha ebeden' şeklinde biter: "*(Benim yaptığım), Allah katında olanı, O'nun gönderdiklerini tebliğdir. Artık kim Allah ve Rasûlüne karşı gelirse, bilsin ki ona, (kendisi gibilerle birlikte) içinde ebedî kalacakları cehennem ateşi vardır.*" Bu ayetin başı ve sonuna, çok değil, biraz dikkat edilse görülecektir ki buradaki muhataplar Hz. Peygamber'in risaletini inkâr eden ve onun haber verdiği kıyameti alaya alan kâfirlerdir. Nitekim bir sonraki ayette şöyle denir: "*Onlar, sonunda tehdit edilip durdukları (azabı, kıyameti) gördükleri zaman, kim yardımcı olma bakımından daha güçsüz ve sayıca daha az imiş, bileceklerdir. De ki, tehdit edildiğiniz azap yakındır, yoksa Rabbim onun için uzun bir süre mi koyar, bilemem..*" (Cinn, 72/24-5.) Gerek Maturîdi gerekse Eş'arî kelim-

Bu çerçevede vurgulamak istediğimiz diğer bir nokta ise şudur. Kur'ân ayetlerinin - her konuda olduğu gibi- bu konuda da bir bütün olarak düşünülmesi lazımdır. Şu halde hulûd kelimesinin 'ebedilik' anlamına geldiği kabul edilse bile durum yine değişmeyecektir, çünkü Kur'ân'da, Allah'ın, şirkin dışında dilediği her günahı affedebileceğini bildiren, yani bu ayetlerin mutlak anlamını kayıtlayan (takyid edici)⁸⁷ başka ayetler vardır:

*"Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, bağışlayan ve merhamet edendir."*⁸⁸

*"Allah kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz, bunun dışında (ki günahları) dilediği kimse için bağışlar. Allah'a ortak koşan, büyük bir günah ile (O'na) iftira etmiş olur."*⁸⁹

Görüldüğü gibi, bu ayet-i kerimeler diğer ayetlerdeki mutlak anlamı kayıt altına almıştır. Eğer bu böyle düşünülmezse, o zaman ayetler arasında bir tearuz/çelişki düşünülmesi lazım gelir⁹⁰. Şu halde, Kur'ân açısından, -ister küçük ister büyük (kebire) olsun- şirkin dışındaki günahların Allah'ın dilemesine bağlı olarak affedilebileceği, şüphe götürmez bir husustur. Bu ilahî affın, doğrudan olduğu gibi Hz. Peygamber'in buna vesile kılınmasıyla (şefaatile) gerçekleşmesinde de yadırganacak bir tarafın olmaması gerekir, çünkü sonuçta affetmeyi murad eden ve buna izin veren O'ndan başkası değildir.

Mutezile, Ehl-i Sünnet'in kabul ettiği anlamdaki şefaatin reddi konusunda delil olarak kullandığı ayetleri, beş ana prensiplerinden üçüncüsü olan 'el-va'd ve'l-va'id' bağlamında ele alır. Allah'ın va'd ettiği sevap ve korkuttuğu ceza mutlaka gerçekleşecektir. Yani Allah iyi işler yapanları ahirette mutlaka mükâfatlandırarak, kötülük yapanları da mutlaka cezalandıracaktır, bu O'nun üzerine vaciptir. Bu itibarla da tevbe olmadan müminlerin büyük günahları⁹¹ affedilmeyip onlar cehennemde ebedi olarak kalacaklardır. Kısaca Mutezile hem adalet anlayışları gereği⁹², hem de va'd ve va'id konusundaki görüşleri sebebiyle, ahirette şefaatin olmayacağını savunmuşlardır⁹³.

cılar 'Kim bir mümini kasten öldürürse, onun cezası, hulûd üzere kalacağı cehennemdir' ayetiyle alakalı olarak şu yorumda da bulunmuşlardır: Bir müminin canına bilerek kasteden kişi ancak onun kanının akıtılmasını helal gören kimse olabilir ki o da kafir kişiden başkası olmaz. (Bkz. Sabunî, s.164; Ebu'l-Muîn en-Neseî, *Tabsiratu'l-Edille fî Usûliddin*, thk.: Hüseyin Atay- Ş. Ali Düzgün, DİB., Yay., Ankara 2003, II, 377; Taftazanî, *Şerhu'l-Akaid*, s. 151.)

87) Burada huld kelimesine ebedilik anlamı verilmesini baz alsak dahi manayı kayıtlayıcı bu son ayetlerden hareketle ancak şu anlam çıkacaktır: Büyük günah sahiplerini Allah affetmezse, onlar ebedi cehennemdedirler.

88) Zümer, 39/53.

89) Nisa, 4/48.

90) Taftazanî, s.151.

91) Bu durumda onlara göre bir mümin imandan ayrılıp iman-küfür arası bir menzileye düşmüştür, yani fasık olmuştur; ona kafir denilmeyecekse de mümin de denilmeyecektir.

92) Mutezile, ilahî adaletin gereği olarak da ehl-i kebâirin ebediyen cehennemde kalması gerektiğini, dolayısıyla onlar için şefaatin söz konusu olamayacağını düşünür. Asıl böyle bir düşüncenin adalete sığmayacağını belirten Taftazanî şöyle der: Cehennemde ebedi kalmak cezaların en büyüğüdür, bunun için de en büyük cinayet olan küfre karşı kılınmıştır. Böyle bir ceza ile kafir olmayanlar da (günahkar müminler de), cezalandırılırsa, cezanın suçtan fazla olması lazım gelirdi ki bu ise adalete sığmaz. (Taftazanî, s. 150.)

93) Bkz., Kadî Abdulcebbar, a.g.e., s. 134 vd. Ayrıca bkz., Altıntaş, Ramazan, "Kadî Abdulcebbar'ın Sem'iyatla İlgili Bazı Görüşleri", *Bilimnâme*, Sayı: IV, Kayseri 2004, s. 74-78.

Şurası muhakkak ki Allah'ın dinî ve kevnî kuralları vardır ve O, gerek varlığın, gerekse beşerin nizamını belli kurallara bağlamıştır. Mesela yüce Yaratıcı, varlığı kanunlarla (yani sebep-sonuç çizgisinde belli bir düzenlilik içinde) yönetmektedir. Ancak O'nun az da olsa farklı/şaz icraatları da vardır ki kelimacılar bunlara 'mucize' demişlerdir. Bu, herşeyi belli bir düzenle yürüten Allah'ın ayrı bir hikmetine dayanan istisnâî bir tasarrufudur. İşte günahkâr müminlerin günahlarına tekabül eden cezanın karşılığının verilmesi konusunda Allah'ın ayrı bir tasarrufta bulunması da bundan farklı bir şey değildir.

Allah (c.c.), dilerse günahkâr bir mümine adaletiyle amelinin karşılığı olan bir müddetle azap eder, dilerse, -doğrudan veya şefaât gibi bir vesileyle- kısa bir süre azap ettikten sonra affedip cennetine sokar veya baştan affedip hiç azap etmeksizin lütfuyla cennetine alır⁹⁴. Zira Allah, insan dâhil, her birşeyin (mülkûn-melekûtun) yegâne sahibi ve mutasarrıfıdır, mülkünde dilediği gibi tasarruf eder. Nasıl ki kendisini bize "*Allah'ın yaratmasında bir değiştirme yoktur*"⁹⁵ şeklinde tanıtan yüce Yaratıcı, devam ettirmekte olduğu sübhanî âdetinin yanında gerçekleştirmiş olduğu şaz icraatıyla (mucizelerle) sözüne muhalefet etmemiş oluyor, aynen öyle de ahirette tanıyacağı şefaât izniyle de sözüne (va'dine ve vâidîne) muhalefet etmiş olmayacaktır. Çünkü Allah, kendisini değil, bizi bağlayıcı kuralları koymuştur. Yani, önümüze konulan kurallara O'nun değil, bizim uyma mecburiyetimiz vardır. Esasında bu konuda Kur'an'da hiçbir şüpheye yer bırakmayacak kadar anlama açık ayetler vardır. Bunlardan ikisi şöyledir:

"*Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. O, dilediğini bağışlar dilediğine azap eder. Allah çok bağışlayan çok merhamet edendir.*"⁹⁶; "*Göklerde ve yerde ne varsa (hepsi) Allah'ındır. O dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.*"⁹⁷

F. Konunun, 'İnsan İçin Ancak Kendi Çalışması Vardır' İlkesiyle Telifi

Burada ilk bakışta şefaate imkân/izin vermeyen bir delil olarak gözüken bir ayete yer vermek istiyoruz. Necm suresinde geçen söz konusu ayette şöyle denir:

"*İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur. Çalışması da mutlak görül(üp d)e(ğerlendirile)cektir.*"⁹⁸

Açıktır ki bu ayet, insan için sayın/amelin gerekliliğini işlemektedir. Zaten Kur'an'ın, insanı sürekli olarak yönlendirdiği istikamet de bundan başkası değildir.

94) Neseî, *Tabsiratu'l-Edille*, II, 379. Bu çerçevede "*Benim nezdinde söz asla değiştirilmez*" (Tevbe, 72); "*Allah, va'dine asla muhalefet etmez*" (Hacc, 47) şeklindeki ayetler Mutezile tarafından itiraz mahiyetinde ileri sürülmüştür. Bununla ilgili olarak Sabunî şöyle der: Affolunan azab ilahî tehdidin kapsamına dâhil değildir. Allah'ın affı, filan günahkârın umumi tehditten tahsis/tefrik edildiğinin beyanı anlamına gelir. Tahsis ise istisna yerine geçer. Asilerden bazılarının tehdidin şumulünden istisna edilmesi nasıl bir hulf sayılmazsa, tahsis ve tefrik edilmesi de hulf (va'de muhalefet) sayılmaz. (Sabunî, s.164.)

95) Rum, 30/30.

96) Fetih, 48/14.

97) Al-i İmran, 3/129. Bu hususu dile getiren diğer ayetler için bkz., Bakara, 2/284; Maide, 5/18; Ankebut, 29/21.

98) Necm, 53/39.

Bizim bu bağlamda dikkat çekmek istediğimiz nokta şudur: Bir ayetin ifadesinden hareketle 'şefa'at olayının imkânsızlığı' gibi kesin bir sonuca gidilmemelidir. Zira Kur'ân'da şefa'atin varlığını bildiren ayetler de yer almaktadır. Öyleyse konu bu ayetlerin kayıtları da dikkate alınarak bir bütünlük içinde yorumlanmalıdır.

Anlamı gayet açık olan bu ayetle bize şu mesaj verilmektedir: İnsan, yapmış olduğu çalışmaların karşılığını, gerek dünyada, gerekse ahirette zayi olmaksızın tümüyle önünde bulacaktır.

Bu ayetin mesajı doğrudan ahiret hayatı için düşünüldüğünde de yine farklı bir sonuç ortaya çıkmayacaktır. Ayetin anlam alanıyla ilgili olarak, bu durumda da ancak şu kadarının denilebileceği kanaatindeyiz: 'Hesap günü, insan için amel terazisinde yalnızca kendi sa'yi (yaptıkları) olacaktır.' Nitekim bu hususa, Zilzal suresinin "*kim zerre miktar hayır yapmışsa onu görür, kim de zerre miktar şer işlemişse onu görür*"⁹⁹ şeklindeki ayetiyle de dikkat çekilmektedir.

Netice olarak denilebilir ki Necm suresinde yer alan bu ayetin mesajı geneldir. Ahiret açısından ise sadece 'her bir sa'ye/amele mizanda mutlaka yer verileceği' gerçeğiyle ilişkili olup, bundan sonra vuku bulacak olan şefa'at olayını devre dışı bırakıcı bir anlam taşımamaktadır.

G. Şefa'at İnancının Mümin İnsanın Hayatına Etkisi/Yansıması

Şefa'at inancının inanan bir insanın hayatında olumsuz bir etki oluşturup oluşturmayacağı hususunu, biri muttaki şuurlu mü'min, diğeri inandığı halde günahlardan korunamayan bir mümin açısından ele almamız aydınlatıcı olacaktır.

1. Şefa'at inancının, amele muvaffak muttaki ve şuurlu bir müminin hayatı açısından değerlendirilmesi:

Şuurlu bir mümin, Allah'a Allah olduğu için, O'nun bizatihi teşekküre müstahak ye-gâne varlık olduğunu bildiği için ibadet eder, yasaklarından da, O'nu, dinlenilip itaat edilmeye layık en yüce varlık olarak gördüğü için uzak durur. Dolayısıyla böyle bir müminin amellerinin hedefinde doğrudan ne cehennem korkusu ne de cennet arzusu vardır. Onun perspektifinde Kur'ân'ın ifadesiyle 'dini, halisane Allah için yaşamak' vardır. Öyleyse, bu şuurda olan bir müminin şahsına terettüp eden amelleri, şefa'at inancından ötürü, terk etmesi söz konusu değildir.

2. Bu inancın, kendisini günahlardan uzak tutamayan bir müminin hayatı açısından değerlendirilmesi:

Şefa'at olayı için ortaya atılan 'insanların sorumluluklarına hâlel getireceği' şeklindeki iddiaların daha çok bu ikinci grup bağlamında söz konusu edildiğini görmekteyiz. İyi niyetle ortaya atılmış olsa da böyle bir düşüncenin pratik hayatta etkisini gösterdiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Şefa'at inancının 'ahlakî hassasiyeti zayıflatacağı' endişesini taşımak bizce gereksizdir. Esasında böyle bir endişeye gerek olmadığını, kendimize şu soruları yönelterek de anlayabiliriz:

1. Acaba, yaşadığı hayatta hangi müslüman 'nasıl olsa şefa'at var' deyip, sözgelimi, hırsızlık yapmayı, zina etmeyi hafife alır, yalan, gıybet vs.yi önemsemez? 2. Veya hangi mümin kendisini bekleyen bir mükellefiyeti sırf 'şefa'at var' diye terk eder?

99) Zilzal, 99/7-8.

Doğrusu, muttaki bir müminin sahip olduğu şuur böyle bir düşünceye müsaade etmez, inancının zıddına hareket eden bir müminin ise, günahı işlediği anda bu inanç aklının ucundan bile geçmez. Öyleyse problemi başka yerlerde aramak gerekir. Bizce bunun sebebi gayet açıktır. Sorumluluklarının gereğini yerine getirmeyenler veya yasaklanmış fiilleri işleyen müminler, bunu, 'şuur yoksunluğu' veya manevî beslenme yetersizliğinden kaynaklanan 'irade za'fı' gibi saiklerden ötürü yapmış olmaktadırlar.

Bizce, ifrata düşmemek kaydıyla, bu inançtan, inanan insanların yararlandırılması bile mümkün olabilir. Şöyle ki:

1. Dinin emir ve yasaklarını çiğneme noktasında bir hayli mesafe katetmiş, bu sebeple de kendisini, hakkında affın mümkün olamayacağı insanlar içinde görüp ümitsizlik içinde yanlışlarını sürdürmeye devam ettirmekte olan günahkâr bir mümin için, temelde Allah'ın külli/kuşatıcı rahmeti özelde ise Hz. Peygamber'in vesilesiyle lutfedilecek olan hususi rahmetin (şefaatin) varlığı hatırlatılabilir. Bununla, o kişinin umudunu korumasına ve kendini toparlayıp yeniden salih amellere dönmesine vesile olunabilir.

2. Şefaati doğru anlaşıldığı takdirde, kişileri bencillikten uzak tutup birbirlerine karşı daha saygılı olmaya sevkeden bir dinamik de olabilir. Şefaati inancı vasıtasıyla müminler, ahirette kimin hangi konumda olacağını ve bu çerçevede ilahî affa kimin vesile kılınacağını önceden bilemedikleri için 'her geceyi kadir, her insanı hızır bil' deyişinde olduğu gibi, birbirlerine karşı daha dikkatli ve daha hassas olma duygu ve davranışını kazanabilirler¹⁰⁰.

Sonuç

Gerek Kur'an, gerekse hadis külliyyatında yer alan pek çok rivayet, gerçekleşmesi ne şekilde olursa olsun, şefaati konusunda başta Hz. Peygamber olmak üzere diğer salih kullara kıyamet gününde bir iznin/yetkinin verileceğini haber vermektedir.

İnkârcılar işledikleri küfürle ta işin başında bu hususi lütfun/rahmetin dışında kalmışlardır. Mümin insanlar için yapılacak olan şefaati ise, Allah'ın izni ve koyduğu ölçü nispetinde olacaktır. Kim kime şefaati ederse, muhakkak kabul görecektir diye bir garanti söz konusu değildir. Bütün işlerde olduğu gibi, burada da ilahî izin ve rıza esastır.

Bir müminin, sırf şefaate güvenerek kendisinden istenilen ameli/pratiği terketmesi, herşeyden önce Allah'a karşı bir saygısızlıktır, zira O (c.c.), insanların her an yardım ve rahmetine muhtaç olduğu; bu itibarla da şükre/teşekküre yegâne müstehak yüce bir Varlık'tır.

Bu gerçeğin farkında olmak kaydıyla, bir mümin, şefaati inancını her an gönlünde hissedebileceği bir ümit olarak taşıyabilir. Bunun ötesi tefrit ya da ifrata çıkar. Zira bu konuda farklı bir anlayış, yakını olan şefkatli bir hekime güvenerek kendisini koruma lüzumu görmeyen şahsın haline benzer. Şu kadar ki, kendisine düşeni yerine getiren birisinin, yardıma ihtiyaç duyduğu zor bir anda, kapısını çalabileceği böyle müşfik ve hazık bir hekimin varlığını düşünüp huzur duymaya çalışmasında da vazife ruhuna ters düşecek bir nokta olmasa gerektir. Bizce bir müminin şefaate bu çerçevede yaklaşması, onda endişe ve sakınma duygusunu ortadan kaldırmaz.

100) Erdal, *Kur'an'da Şefaati*, s. 160.